

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 1 (1977)

II.Ο Πόντος σαράντα χρόνια ύστερα από το ξερίζωμα του ελληνισμού του

Ερμ. Ανδρεάδης

doi: [10.12681/deltiokms.180](https://doi.org/10.12681/deltiokms.180)

Copyright © 2015, Ερμ. Ανδρεάδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ανδρεάδης Ε. (1977). II.Ο Πόντος σαράντα χρόνια ύστερα από το ξερίζωμα του ελληνισμού του. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 1, 298–308. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.180>

II. Ο ΠΟΝΤΟΣ ΣΑΡΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟ ΞΕΡΙΣΩΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥ*

Ἐπίσπασμα ἀπὸ τὸ Ὀδοιπορικὸ τοῦ Ἑρμ. ΑΝΔΡΕΑΔΗ

« . . Τρίτη, 30 Ἰουλίου 1963. Ὡρα 8 τὸ πρωτὶ ξεκινᾶμε μὲ ἐπιβατικὸ αὐτοκίνητο ἀπὸ τὴν Κερασούντα γιὰ τὴν Τραπεζούντα. Ἡ φύση στὰ περὶχωρα τῆς Κερασούντας εἶναι καταπληχτική. Βλάστηση ὀργιαστική. Πλαγιές κατάφυ-

Ἡλιοβασίλεμα στὴν Κερασούντα.

(Φωτ. Ἑ. Ἀνδρεάδη, Αὔγ. 1963)

τες ἀπὸ φουντουκιές, δρυῖς, καὶ ἄλλα δέντρα. Ὁ ἰδιοχτήτης τοῦ λεωφορείου ποὺ κάθεται δίπλα μου ἐξηγεῖ τὰ μέρη ποὺ περνᾶμε. Στὸ αὐτοκίνητο εἶναι καὶ

*Τὸ 1963 τὸ Κ.Μ.Σ. ὀργάνωσε ἀποστολὴ στὸν Πόντο· ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κ. Ἑρ. Ἀνδρεάδη, ἔλαβαν μέρος στὴν ἀποστολὴ αὐτὴ ἡ κ. Ἀγλ. ΑΓΙΟΥΤΑΝΤΗ, ὑποδιευθύντρια τότε, τοῦ Κέντρου, ὁ κ. Χρ. ΣΑΜΟΥΗΛΙΔΗΣ, συνεργάτης, τότε, τοῦ Κέντρου. Τοὺς συνόδευαν ἀκόμη ὁ κ. Ἄναν. Νικολαΐδης καὶ ἡ σύζυγός του, ποντιακῆς καταγωγῆς, ἐγκατεστημένοι στὴν Πτολεμαῖδα καὶ πληροφορητὲς τοῦ Κέντρου.

ένας άγαθός Τούρκος από την κωμόπολη Γκιόρλε. "Έμαθε πώς είμαστε από την 'Ελλάδα και δείχνει ενδιαφέρον. Νοσταλγεί την εποχή των Ρωμιών «Τότε, λέει, περνούσαμε πιό καλά, υπήρχε πλούτος. 'Ενώ τώρα. . .».

Κάνουμε σταθμό στο Γκιόρλε, όπου και γευματίζουμε. Είναι μέρα παζαριού. Κίνηση μεγάλη. Λεωφορεία, φορτηγά αυτοκίνητα, ύποζυγια. Χωρικές με τις τοπικές φορεσιές. Φωτογραφίζω μιάν άποψη τής κομόπολης και έναν όμιλο γυναίκες από τά γύρω χωριά, που κάθονται άπραγες καταγής, προσμένοντας, ποιός ξέρει, τί.

Τό θέαμα τών γυναικῶν αυτών με τις χρωματιστές τοπικές φορεσιές είναι γραφικό. 'Οποιοσδήποτε τουρίστας δέ θα άντεχε στον πειρασμό και θα τις φωτογράφιζε. "Όμως, κάποιος μεσόκοπος Τούρκος που στεκόταν εκεί στην πλατεία, είχε διαφορετική γνώμη. Μου έκανε παρατήρηση γι' αυτό που «διέπραξα». Με τόνο αυστηρό μου λέει: «Δέ βρήκες κανένα άλλο θέμα να φωτογραφίσεις εκτός από τις γυναίκες; Τό κάνεις αυτό για να μάς δυσφημίσεις. . .». Με τό ίδιο αυστηρό ύφος με ρώτησε από πού είμαι και τί ήρθα να κάνω στον Πόντο. Δέν ξέρω τί συνέπειες θα είχε τό επεισόδιο, αν δέν επέμβαινε κάποιος λογικός νέος, που καθόταν στο υπαίθριο καφενεύο. Είδε την ταραχή μου και με κάλεσε στο τραπέζι του να μου προσφέρει τσάι, λέγοντας να μη στενοχωρηθώ για ό,τι έγινε. Δέν είχα όμως καιρό να δεχτώ την εύγενική πρότασή του· τό αυτοκίνητό μας ήταν έτοιμο να φύγει. "Όρα 1,45' φτάσαμε στον προορισμό μας.

Περιδιαβάζουμε στους δρόμους τής Τραπεζούντας. 'Η ένδοξη στο παρελθόν πρωτεύουσα τών Κομνηνών, μοιάζει ξεπεσμένη άρχόντισσα. Διατηρεί όμως την παλιά μεγαλοπρέπειά της. Τά τείχη της, οι βυζαντινές έκκλησιές της, μιλοῦν για την παλιά της δόξα. Είναι εύρύχωρη και φωτεινή ή Τραπεζούντα. Κι όταν βασιλεύει ό ήλιος, την ώρα εκείνη πλημμυρίζει την πολιτεία ένα χρυσό φώς. . . Είναι ή πιό όμορφη στιγμή της!

'Η έκκλησία τής "Α γ ι α ς Σ ο φ ί α ς, τό αρχιτεκτονικό αυτό κομψότε-χνημα βυζαντινής τέχνης, με τις άξιόλογες άγιογραφίες του, έγινε τώρα μουσεύο, από τζαμί που ήταν. Οί Τούρκοι τή λένε ως τά τώρα, "Α γ ι α Σ ό φ ι α τ ζ α μ ι σ ί. Κάποιος Άγγλος αρχαιολόγος, που δέν καταφέραμε να τον δούμε, όσο κι αν τον άναζητήσαμε, έχει αναλάβει την άποκατάσταση τών τοιχογραφιῶν τής έκκλησίας.

Καθώς περιεργαζόμουνα τό έξωτερικό τής έκκλησίας, πρόσεξα κάτι που με συγκίνησε πάρα πολύ. 'Εκει, πάνω στη μαλακή πέτρα τής έξωτερικής κόγχης του 'Ιεροῦ, κάποιος βυζαντινός χάραξε καίτια, φρεγάτες και άλλα πλοία τής εποχής του, καθώς τά έβλεπε από ψηλά καταπέναντί του ν' άρμενίζουν στη θάλασσα. Στο ίδιο σημείο υπάρχουν και χαράγματα στη βυζαντινή γραφή.

Περάσαμε και από την έκκλησία του "Α γ ί ο υ Β α σ ι λ ε ί ο υ, βυζαντινή η αυτή. Είναι ένα γκριζο χτίσμα. στριμωγμένο άνάμεσα σε άλλα χτίρια. "Ο-

πως μᾶς πληροφορήσαν ἀπὸ τῆ γειτονιά, χρησιμοποιεῖται τώρα σὰν ἀποθήκη τῆς Δημαρχίας.

Συνεχίζουμε τὴν ἀναζήτηση βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ Παναγία ἡ Χρυσοκέφαλος, γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Μπουγιούκ τζαμί, εἶναι καὶ αὐτὴ τέμενος, θέλαμε νὰ μποῦμε μέσα, ἀλλὰ ἦταν ἀργά.

Τζαμί εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ ὡραία βυζαντινὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Εὐγενοῦ, ποὺ βρίσκεται σὲ δεσπόζουσα θέση τῆς Τραπεζούντας. Εἶναι γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Γενι Τζουμά τζαμί.

Τραπεζούντα Ὁ Ναὸς τῆς Ἁγ. Σοφίας
(Φωτ. Ἐ. Ἀνδρεάδη, Αὐγ. 1963)

Ἡ Μητροπολιτικὴ ἐκκλησία τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Τραπεζούντας, δὲν ὑπάρχει. Ὅπως μάθαμε τὴν γκρεμίσανε.

Πολὺ ὡραῖο εἶναι τὸ παλιὸ τζαμί Χα τ ο υ ν ι έ, ἀριστούργημα Ἰσλαμικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Στὴν αὐλὴ του ὑπάρχει τὸ μαυσωλεῖο τῆς Σουλτάνας Γκι ο ῦ λ Μπαχάρ, ποὺ σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση ἦταν ἐξισλαμισθεῖσα Ἑλληνίδα.

Ἐπισκεφτήκαμε καὶ τὴν Καθολικὴ ἐκκλησία, ποὺ βρίσκεται σ' ἓνα στενὸ κατηφορικὸ δρόμο. Ὁ Περ Τζεφρμάνο, Ἰταλὸς ἱερέας, μᾶς ἄνοιξε καὶ μπήκαμε μέσα. Εὐρύχωρη ἐκκλησία μὲ στασίδια, ποὺ μένουν ὅμως ἀχρησιμοποίητα ἀπὸ ἔλλειψη ἐκκλησιάσματος. Μόνο οἱ περαστικοὶ ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα Καθολικὸι πᾶνε. Δυὸ μεγάλες σημαῖες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησίας. Δεξιὰ ἡ Ἰταλικὴ σημαία, καὶ ἀριστερὰ ἡ Παπικὴ τοῦ Βατικανοῦ.

Πάνω σ' ἓνα στασίδι δύο πέτρες. Τὶς ἔρριξαν τὰ τουρκάκια τῆς γειτονιάς

κι έσπασαν τὰ τζάμια τῆς ἐκκλησίας. «'Από μίσος πρὸς τὸ Χριστιανισμό» ἐ-
ξηγεῖ ὁ Περ Τζεράνο. 'Αφήνει ἐπίτηδες τὶς πέτρες ἐκεῖ, γιὰ νὰ μὴ ξεχνιέται
ἡ βέβηλη πράξη τους.

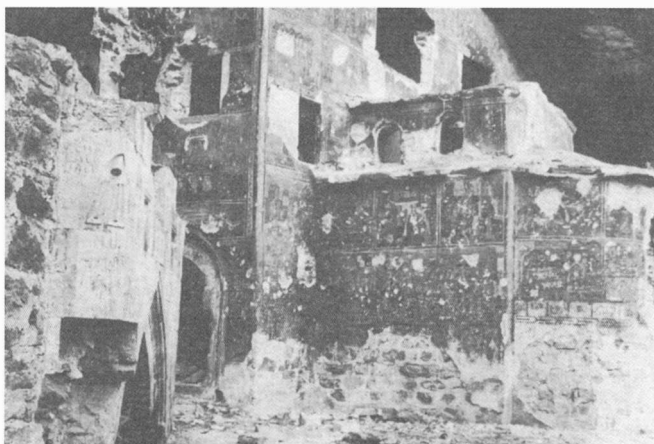

"Όφισ Πόντου: Στὴ βρῦση τοῦ ἐλληνόφωνου χωριοῦ Φωτκιὰν ἢ Φώτγκενε
(Φωτ. 'Ε. 'Ανδρεάδη. Αὔγ. 1963)

Τετάρτη, 31 'Ιουλίου 1963. Σήμερα τὸ ἀπόγεμα μᾶς περίμεναν καινούριες
συγγινήσεις στὴν Τραπεζούντα.

Ἐπισκεφτήκαμε τὸ Φροντιστήριον, τὸ πασίγνωστο στὸν ὑπόδουλον Ἑλληνισμὸ Γυμνάσιον. Τώρα εἶναι Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία. Τεράστιο καὶ ἐπιβλητικὸ τὸ κτίριον. Μὲ τὸ δίκιον τους καμαρώνουν οἱ Τραπεζούντιοι Ἑλληνες ὅταν μιλοῦν γι' αὐτό. Θὰ μπορούσε νὰ ἦταν καὶ πανεπιστημιακὸ κτίριον.

Κινοῦμε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν σπουδαστῶν. Μᾶς πλησιάζουν δύο νεαροὶ Τοῦρ-

Πόντος: Τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελιᾶ
(Φωτ. Ἐ. Ἀνδρεάδη, Αὐγ. 1963)

κοὶ ἀπὸ τὴν ἑλληνοφώνη περιφέρεια Ὅφι πού βρίσκεται ἀνατολικά τῆς Τραπεζούντας. Καὶ οἱ δύο τους εἶναι ἀπὸ τὸ χωριὸ Φωτκιᾶν πού ὑπάγεται στὸ Δῆμο Κοντοῦ. Ὁ ἓνας λέγεται Τζεβντέτ Καρα, ὁ ἄλλος Χουσεῖν Ἐρντίλ, εἶναι καὶ χότζας τοῦ χωριοῦ του.

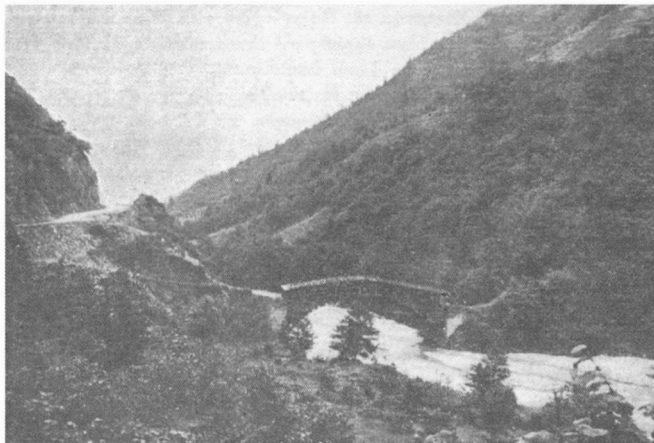
Ὁ Τζεβντέτ ἀλληλογραφεῖ μὲ κορίτσια τῆς Γαλλίας. Μᾶς δείχνει γράμματά τους. Μερικὲς γαλλικὲς λέξεις εἶναι δυσνόητες γι' αὐτὸν καὶ παρακαλεῖ νὰ τὶς ἐξηγήσουμε στὰ τούρκικα. Τὰ καημένα τὰ παιδιὰ δὲν ἔχουν καμιὰ σύγχρονη γαλλικὴ μέθοδο. Μᾶς δείχνουν τὰ βιβλία τους· εἶναι πεπαιτωμένα τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα μας! Μᾶς παρακαλοῦν νὰ τοὺς στείλουμε σύγχρονα μαθητικὰ γαλλικὰ βιβλία. Τοὺς τὸ ὑποσχόμαστε. Σκέφτομαι τὴ μέθοδο Mauger, ἀλλὰ στοιχίζει πανάκριβα.

Καὶ οἱ δύο Ὀφλιῆδες ξέρουν ἑλληνικά· μιλοῦν δηλαδὴ τὴν ποντιακὴν διάλεκτον, πού εἶναι ἡ μητρικὴ τους γλῶσσα. Σὲ μιὰ στιγμή ἐνθουσιασμοῦ ἀνα-

φωνεῖ ὁ Τζεβντέτ ἑλληνικά: «Ἐγὼ κρούω τὸν κεμεντζέν¹».

Βγαίνουμε ἔξω στὴν αὐλὴ τῆς Σχολῆς καὶ βγάζουμε ἀναμνηστικὲς φωτογραφίες. Λέμε στοὺς Ὀφλῆδες ὅτι θέλουμε νὰ πᾶμε στὸ Μοναστήρι Παναγίας Σουμελά. Τοὺς παρακαλοῦμε νὰ φροντίσουν γιὰ μεταφορικὸ μέσο καὶ νᾶρθουν μαζί μας. Καθὼς χωρίζουμε, λέει πάλι ὁ Τζεβντέτ ἑλληνικά: «Σ' ἐναντρα-
νὸν πέτρα² τὸ Μεριάμ. Ἄνά³».

Πέμπτη 1 Αὐγούστου 1963

Ὀφεις Πόντου. Τὸ ποτάμι.

(Φωτ. Ἐ. Ἀνδρεάδη, Αὐγ. 1963)

Συνεπεῖς στὴν ὑπόσχεσή τους ἦρθαν καὶ μᾶς βρῆκαν στὸ ξενοδοχεῖο οἱ δύο νεαροὶ Ὀφλῆδες. Πᾶμε νότια τῆς Τραπεζούντας, περνᾶμε ἀπὸ τὴ Μάτσκα. Μπαίνει στὸ αὐτοκίνητο ἓνας μεσόκοπος πού λέει πὼς εἶναι δάσκαλος· ξέρει λίγα γαλλικά.

Προχωροῦμε ὅλο νότια. Κλασσικὸ ποντιακὸ τοπίο: Μικρὲς κοιλάδες, κατάφυτες πλαγιές· στὴ μέση τὸ ποτάμι. Ὅλος ὁ παραλιακὸς Πόντος τέμνεται ἀπὸ τέτοια βουνά, παράλληλα μὲ τὴ θάλασσα, ὅπου ἐχβάλλουν τὰ ποτάμια του. Πλάι μας τρέχει τὸ Μεριάμ ἀνέντερεσι (Ποτάμι τῆς Παναγίας)

1. Κεμεντζές = ἡ ποντιακὴ λύρα. Λεξ. τούρκικη.

2. Τρανὸν πέτρα = μεγάλο βράχο.

3. Μεριάμ Ἄνά, λένε οἱ Τούρκοι τὴν Παναγιᾶ = (Μητέρα Μαρία).

πού αλλιώς λέγεται Ἄ λ τ ἰ ν τ ε ρ ἔ (Χρυσοπόταμος). Ἔχει, λέει, καὶ ψά-
ρια πέστροφες τὸ ποτάμι. Σταματᾶμε γιὰ νὰ βγάλουμε φωτογραφίες. Στὴν
ἄκρη τοῦ ποταμοῦ μᾶς δείχνει ὁ Τζεβντέτ ἕνα νερόμυλο. «Χαμαιλέτην!»⁴,
λέει. Πόσες φορές δὲν ἄκουσα τὴ λέξη αὐτὴ ἀπὸ τοὺς Πόντιους πληροφορητές
μου! Καὶ πόσο χάρηκα πού τὴν ξανάκουσα ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ ἐλληνοφάνου
Τούρκου, ἐκεῖ στὰ βᾶθη τοῦ Πόντου, βλέποντας ἀπὸ ψηλὰ τὸ νερόμυλο. . .

Φτάσαμε στὸ τέρμα τοῦ δρόμου, τὸ αὐτοκίνητο δὲν προχωρεῖ πιὸ πέρα.
Βλέπουμε μὲ δέος ψηλά, νὰ χάνεται στὰ σύννεφα («Σ' ἕνα τρανὸν πέτρα»), ὅπως
εἶχε πει ὁ Τζεντέτ, τὸ Μοναστήρι τῆς Παναγίας Σουμελιᾶ. Ἐκεῖ πού σταματή-
σαμε ὑπάρχει ἕνα κτίσμα. Εἶναι δασικὸς καὶ μετεωρολογικὸς σταθμὸς. Πλάι
τρέχει ὀρηκτικὸς καταρράκτης. Τοπίο ἐντυπωσιακὸ.

Παίρουμε τὸ μονοπάτι. Εὐτυχῶς, δὲν εἶναι ἀπότομο· ἡ ἀνάβαση εἶναι ἐλι-
κοειδής. Ἔχουμε τὴν αἴσθηση πὼς βρισκόμαστε στὴ ζούγκλα. Δίπλα μας ὀρ-
γιαστικὴ βλάστηση: φτέρες, ἔλατα καὶ ἄλλα εἶδη χλωρίδας. Κάποτε τελειώνει
τὸ μονοπάτι καὶ ἀρχίζουν τὰ 68 σκαλιὰ. Φτάνουμε στὸ τέρμα. Ὁ σωφὲρ ἀνοί-
γει τὴν πόρτα τοῦ μοναστηριοῦ μὲ τὸ τεράστιο κλειδὶ πού ζήτησε ἀπὸ τὸ δα-
σικὸ σταθμὸ. Μὲ τὴν χριστὴ πρόσοψη τοῦ μοναστηριοῦ, ἔχεις τὴν αὐταπάτη
ὅτι τὸ ἐσωτερικὸ εἶναι σὲ καλὴ κατάσταση.

Τὸ θέαμα πού ἀντικρύζουμε μόλις μπαίνουμε μέσα εἶναι φριχτό. Παντοῦ
ἐρείπια! Ἔχουν καταδαφίσει τὴν ἐκκλησία καὶ τ' ἄλλα χτίσματα πού βρισκον-
ται στὸ ἐσωτερικὸ τῆς τεράστιας σπηλιάς. Ντρέπονται γιὰ τὴν κατάσταση οἱ
Τούρκοι συνοδοὶ μας. «Ὁ λαός, λέει, δὲν ἤξερε καὶ τὰ γκρέμισε. Εὐτυχῶς πού
πρόλαβε τὸ κράτος καὶ σταμάτησε τὸ κακό». Καὶ ὅμως, ὁ τούρκικος τουρι-
σμὸς προβάλλει τὸ Μοναστήρι αὐτό, σὰν ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιοθέατα μνημεῖα τοῦ
Πόντου! . . .

Σώζονται μερικὲς τοιχογραφίες στὴν ἐξωτερικὴ κόγχη τοῦ Ἱεροῦ καὶ σὲ
ἄλλα σημεῖα τῆς ἐκκλησίας. Ἑλληνες, Ἀρμένηδες, καὶ τελευταῖα Τούρκοι,
ἔχουν χαράξει τὰ ὀνόματά τους πάνω στὶς ἀγιογραφίες. Διαβάζω: «Α. Ροδο-
κανάκης 1892», «Πασαλίδης» κ.ἄ.

Ἀτενίζω τὸ τοπίο ἀπὸ ψηλὰ καὶ μὲ πιάνει δέος! Τὸ μοναστήρι μὲ τὴ σπηλιά
καὶ τὴν τοποθεσία, θυμίζει κάπως τὸ Μέγα Σπήλαιο τῆς Πελοποννήσου. Δὲν
μπορεῖ ὅμως νὰ γίνει καμιά σύγκριση. Τὸ τοπίο ἐδῶ εἶναι πιὸ ἐπιβλητικὸ, πιὸ
πρωτόγονο. Τὸ σύννεφο πού μᾶς ἔχει κυκλώσει ἀρχίζει καὶ στραγγίζει, πέ-
φτουν οἱ πρῶτες ψιχάλες. Κατεβαίνουμε βιαστικὰ κάτω.

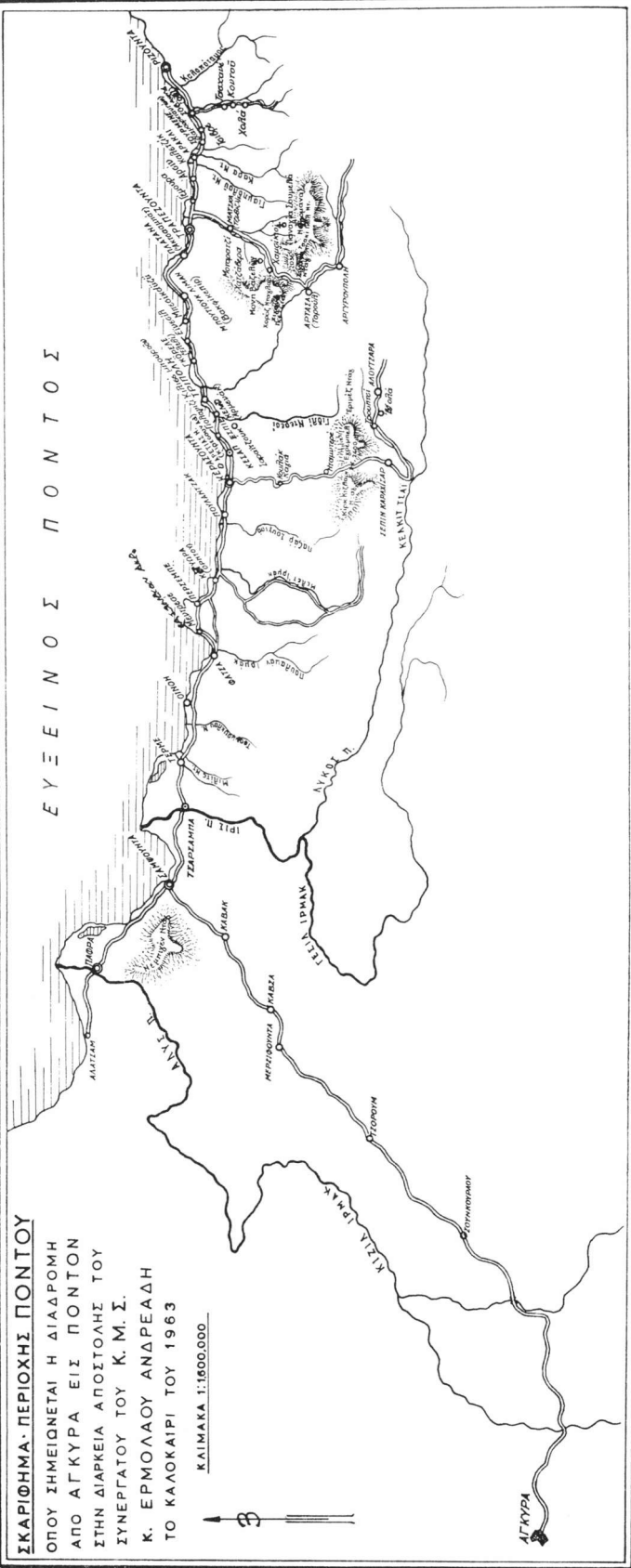
Οἱ Ὀφληδες φίλοι μας εἶχαν ἀγοράσει ἀπὸ τὴ Μάτσκα ζεστὸ ψωμί, τυρὶ
κασέρι καὶ τομάτες. Καθόμαστε στὸ ὑπαίθριο τραπέζι τοῦ δασικοῦ σταθμοῦ
καὶ κολατσίζουμε. Ὁ Χουσεῖν μᾶς φέρνει κρύο νερὸ ἀπὸ τὴν κοντινὴ πηγή.

4. Χ α μ α ἰ λ ἔ τ ε λένε ποντιακὰ τὸν ὑδρόμυλο. Ἡ λέξη παράγεται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἐ-
πίρρημα χ α μ α ἰ καὶ τὸ οὐσιαστικὸ ἀ λ ἔ τ η ς = ὁ ἀλέθων.

ΣΚΑΡΙΦΗΜΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΟΝΤΟΥ

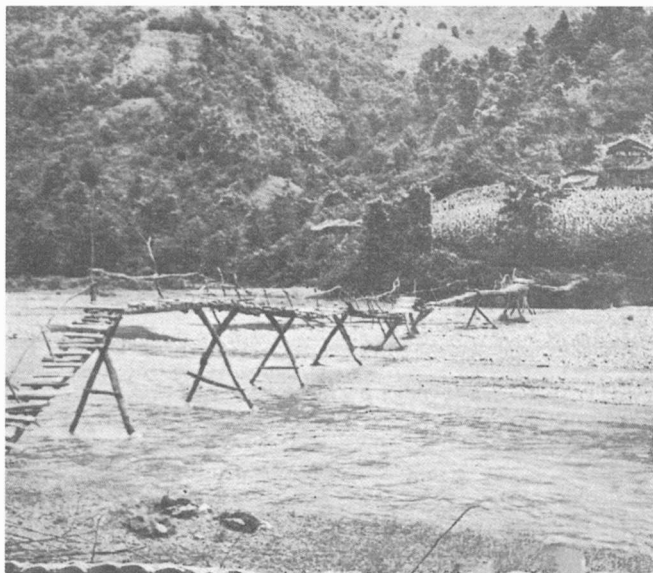
ΟΠΟΥ ΣΗΜΕΙΩΝΕΤΑΙ Η ΔΙΑΔΡΟΜΗ
ΑΠΟ ΑΓΚΥΡΑ ΕΙΣ ΠΟΝΤΟΝ
ΣΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ
ΣΥΝΕΡΓΑΤΟΥ ΤΟΥ Κ. Μ. Σ.
Κ. ΕΡΜΟΛΑΟΥ ΑΝΔΡΕΑΔΗ
ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ ΤΟΥ 1963

ΚΛΙΜΑΚΑ 1:1800.000.

ΑΓΚΥΡΑ

Τὸ πίνουμε μονορούφι. Τρῶμε μὲ βουλιμία. Μᾶς ξαναφέρνει νερὸ ὁ Χουσεῖν.
'Ο «δάσκαλος» τῆς παρέας μᾶς μιλάει γιὰ τὴν παλιά δόξα τοῦ Μοναστηριοῦ.
'Ο παππούς του, ποῦ ἦταν ἀπὸ τοὺς πιδὸ πλούσιους Τούρκους τῆς περιοχῆς δά-
νειζε χρήματα στὸ Μοναστήρι. 'Ερχόταν χρονιά ποῦ ἔπαιρνε 500 χρυσὲς λίρες
τόκο! Γι' αὐτὸ ἐπισκεπτόταν κάθε χρόνο τὸ Μοναστήρι. "Εμενε ἐκεῖ 10 - 15

Ἄφρις Πόντου. Ἐόλινο Γεφύρι.
(Φωτ. 'Ε. Ἄνδρεάδης, Αὐγ. 1963)

μέρες μουσαφίρης. Τὸν περιποιοῦνταν οἱ καλόγεροι. Εἶχε, λέει, τρεῖς ἐκκλη-
σίες ἐκεῖ. Τὶς δυὸ ἐκκλησίες μπορούσαν νὰ τὶς δοῦν οἱ ἐπισκέπτες, ἦταν ἀνοι-
χτές οἱ πόρτες. Στὴν τρίτη ὅμως ἐκκλησία, δὲν μπορούσε νὰ μπεῖ κανεὶς, «για-
σάκ!» (ἀπαγορεύεται) λέγανε οἱ καλόγεροι. Στὸν παπποῦ του, ὅμως, ἐπέτρε-
παν νὰ τὴν ἐπισκεφετῆ· τόσο πολὺ τὸν ἐκτιμοῦσαν.

'Αρχίζει καὶ σιγοβρέχει, μπαίνουμε στὸ αὐτοκίνητο καὶ φεύγουμε. 'Ο «δά-
σκαλος» ζητάει ἀπὸ τοὺς νεαροὺς νὰ τραγουδήσουν. Λέω τοῦ Τζεβντὲτ νὰ πάρει

κανένα ποντιακό σκοπό. Μοῦ ἀπαντάει ἑλληνικά, χαμηλόφωνα: «Ἐντρέπομαι τὸν τρανόν . . .». Ἐπὶ σεμνότητά τὸ παιδί ντρεπόταν νὰ τραγουδήσει μπροστά σὲ μεγαλύτερό του! . . .

Σάββατο 3 Αὐγούστου 1963

Μείναμε σύμφωνοι μὲ τοὺς δυὸ Ὀφλῆδες φίλους μας νὰ πᾶμε σήμερα στὸ χωριό τους. Ξεκινᾶμε μὲ αὐτοκίνητο 9 θέσεων καὶ παίρνουμε τὸν παραλιακὸ δρόμο, ἀνατολικά τῆς Τραπεζούντας. Φτάνουμε στὴν παραλιακὴ κωμόπολη Ὀφ, πού οἱ ἑλληνόφωνοι Τούρκοι ὀνομάζουν Γ ι α λ ὀ. «Πᾶμε σὸ Γιαλό», τὴ φράση αὐτὴ μοῦ τὴ λέει ὁ Τζεβντέτ. Περνάμε τὸ χωριὸ Μ η λ ᾱ ς τ ὀ χ ω ρ ῖ ο ν (χωριὸ μὲ τίς μηλιές) καὶ φτάνουμε στὴν Κ ο ν τ ο ῦ. Ἡ σημερινὴ ὀνομασία τῆς κωμόπολης εἶναι Ντερνέκ, ὁ λαὸς ὅμως ἐξακολουθεῖ νὰ τὴν ξέρει σὰν Κοντοῦ· εἶναι Δῆμος καὶ ἀνήκει στὴν Ἐπαρχία τοῦ Τσαίκαρα, πού ἄλλοτε λεγόταν Κ α τ α χ ῶ ρ. Παρὰ τίς μετονομασίες, οἱ ἑλληνόφωνοι τοῦ Ὀφι ὀνοματίζουν τὰ χωριά μὲ τὰ παλιὰ τους ἑλληνικὰ ὀνόματα.

Στὴν Κοντοῦ εἶναι σήμερα παζάρι καὶ ὑπάρχει κίνηση. Καθόμαστε σ' ἓνα ἑστιατόριο γιὰ φαί. Τὰ παιδιά μᾶς κάνουν τὸ τραπέζι. Ἐκεῖ γνωρίζομαστε μὲ τὸ μικρὸ ἀδερφὸ τοῦ Τζεβντέτ, πού εἶναι μαθητὴς Γυμνασίου, καθὼς καὶ μὲ τὸ δάσκαλο Ἀχμέτ Ἀρσλάν πού εἶναι ἀπὸ τοὺς καλύτερους δασκάλους τοῦ τόπου τους.

Συνεχίζουμε τὴν πορεία μας. Δίπλα μου, στὸ αὐτοκίνητο, κάθεται ἓνας καινούριος ἐπιβάτης πού πήραμε ἀπὸ τὴν Κοντοῦ, τὸν λένε Ντουρσούν. Εἶναι κι αὐτὸς Ὀφλῆς, ἀπὸ τὸ χωριὸ Κ α λ α ν ᾱ ς, πού τώρα μετονομάστηκε σὲ Τσαλισανλάρ. Μοῦ λέει ὅτι ὅλοι οἱ Τούρκοι Ὀφλῆδες εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ πῶς τούρκεψαν πρὶν ἀπὸ 200 χρόνια.

Κατεβαίνουμε ἀπὸ τὸ αὐτοκίνητο, γιατί δὲν ὑπάρχει πιά ἀμαξιτὸς δρόμος. Ἀκολουθοῦμε τὸ μονοπάτι. Μαζί μας ἔρχεται καὶ ὁ Ντουρσούν, γιατί, ὅπως μᾶς λέει ἑλληνικά, «τὸ χωριὸν μου εἶναι ἄπορον»⁵, δηλαδή δὲν ἔχει δρόμο.

Βρισκόμαστε πάλι στὸ κλασσικὸ ποντιακὸ τοπίο: Μικρὲς κοιλάδες μὲ δασωμένες πλαγιές, ὅπου βλέπει κανεὶς ὑποτυπώδη χωριά μὲ ἀραιοχτισμένα σπίτια. Ὁ δρόμος ὅσο πάει καὶ γίνετα ἀνηφορικός. Κάτω χαμηλὰ ἀκούγετα τὸ ποτάμι. Κουραζόμαστε καὶ καθόμαστε νὰ ξεποστάσουμε. Μοῦ λέει ὁ Ντουρσούν ἑλληνικά μὲ ὕφος προστατευτικό: «Ἄ γ α ν ᾱ χ τ η σ ε ς; Ἄ γ α ν ᾱ χ τ η σ ε ς;»⁶ Τὸν κοιτάζω παραξενεμένος καὶ σκέφτομαι, γιατί νὰ μοῦ κάνει αὐτὴ τὴν ἐρώτηση. Τὸν ρωτᾶ τούρκεψα, γιὰ τὴ σημασία τῆς λέξης στὴν ποντιακὴ διάλεκτο. Μοῦ ἐξηγεῖ ὅτι τὸ ρῆμα ᾱ γ α ν ᾱ χ τ ῶ σημαίνει κουράζομαι. Τὸν παρακαλῶ νὰ μοῦ πεῖ φράσεις, ὅπου νὰ περιέχεται τὸ ρῆμα αὐτό. Μοῦ

5. Ἄ π ο ρ ο ς, σημαίνει στὴν ποντιακὴ διάλεκτο, δύσβατος, πού δὲν ἔχει πόρο, πέρασμα.

6. Ἄπὸ τὸ ἀρχ. ἀγανακτῶ = ὀργίζομαι. Στὴν ποντιακὴ διάλεκτο σημαίνει ἐπίσης = κουράζομαι πολύ.

φέρνει δυό χαρακτηριστικά παραδείγματα: «'Ε π ἤ γ α σ ὄ ν πα ρ χ ᾶ ρ ῶ, πο λ λ ᾶ ἄ γ α ν ἄ χ τ η σ α. 'Ο σ ῆ μ ε ρ ο ν πο λ λ ᾶ ἔ τ ρ ε ξ α κ ι ᾶ γ α ν ἄ χ τ η σ α».

‘Ο κόσμος γυρίζει ἀπ’ τὸ παζάρι καὶ πάει στὰ χωριά του. Γριοῦλες καὶ ὁμορφες κοπέλλες φορτωμένες μὲ κόφες καὶ σάκκους στὴν πλάτη, ἀνηφορίζουν χωρὶς ἕλγος κούρασης. Μᾶς κἀνουν ἐντύπωση τὰ κορίτσια μὲ τὴν ὁμορφιά τους. Ξανθὰ, γαλανομάτικα, λυγρὰ. Ἐνῶ στὴν ἀρχὴ μᾶς ἀπόφευγαν οἱ ἡλικιωμένες γυναῖκες, τώρα ξεθάρρεψαν καὶ μᾶς μιλάνε. Κουβεντιάζουμε μαζί τους τούρνια, καὶ ἑλληνικά στὴν ποντιακὴ διάλεκτο. Οἱ μικρὲς εἶναι ντροπαλὲς καὶ χαμηλώνουν τὸ βλέμμα τους.

Κι ἐδῶ, ὅπως στὴν ἑλληνικὴ ὑπαιθρο, ἡ ἀνισότης τῶν φύλων. Οἱ γυναῖκες φορτωμένες σὰν ὑποζύγια, σκυφτὲς ἀπὸ τὸ βᾶρος. Οἱ ἄντρες τὶς ἀκολουθοῦν δίχως νὰ κρατοῦν τίποτε. Ἐχουν μόνον στὸν ὄμο τους, σὰν τουφέκι, τὴν κλειστή ὀμπρέλλα τους. Ὅλοι οἱ Ὀφληῆδες, ὅταν βγοῦν στὸ δρόμο, χειμῶνα-καλοκαίρι παίρνουν μαζί τους ὀμπρέλλα, γιατί μπορεῖ ξαφνικὰ νὰ ξεσπάσει βροχή.

Κάθε λίγο καὶ λιγάκι μᾶς σταματοῦν. Ρωτοῦν νὰ μάθουν ποιοὶ εἴμαστε. Οἱ φίλοι μας Ὀφληῆδες τοὺς ἐξηγοῦν. Μᾶς χαιρετοῦν θερμὰ μὲ χειραψία. Ἔτσι, γνωρίστηκα στὸ δρόμο μὲ τὸ Μουχτάρη (πρόεδρο κοινότητος) τοῦ χωριοῦ ποὺ βρίσκεται ἀριστερὰ μας, ψηλὰ στὴν κορυφὴ τῆς ἀπεναντινῆς δασωμένης πλαγιᾶς. Εἶναι, λέει, πολὺ παλιὸ τὸ χωριὸ τους ποὺ ὀνομάζεται Μ α κ ι ν τ ἄ ν ο ς. Ὁ πρῶτος οἰκιστὴς του λεγόταν Β α ρ χ α λ ἔ α ς, ποὺ ζοῦσε πρὶν ἀπὸ 2.000 χρόνια. Ἀπ’ αὐτὸν κατάγονται ὅλοι οἱ Ὀφληῆδες. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Βαρχαλέα, λέει, ὁ Πόντος ἦτανε ξεχωριστὸ βασίλειο.

Μοῦ λέει ἀκόμα ὁ Μουχτάρης, ὅτι, πρὶν ἀπὸ 200 - 250 χρόνια, ἔλα τὰ χωριά τοῦ Ὀφι ἦταν ἑλληνικά καὶ οἱ κάτοικοι του Χριστιανοὶ ποὺ τούρκεψαν ὁμαδικὰ. Καὶ ὅτι οἱ σημερινοὶ Τοῦρκοι εἶναι ἀπόγονοι ἐκείνων τῶν Ἑλλήνων. Βέβαια, αὐτὸ μᾶς ἦταν γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία καὶ ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση, δὲν περίμενα ὅμως νὰ τὸ ἀκούσω ἀπὸ στόμα Τοῦρκων. Καὶ τώρα ἀκόμα, λέει, 24 χωριά τοῦ Ὀφι εἶναι ἑλληνόφωνα. Αὐτὰ μοῦ τὰ ἐκμηστερεύτηκε ὁ Μουχτάρης σὲ χαμηλὸ τόνο φωνῆς.

Τὸν ρωτῶ, πῶς ἀποκαλοῦν τὴ γλώσσα ποὺ μιλοῦν στὴν ποντιακὴ διάλεκτο. Δηλαδή, ἂν κανεὶς τοὺς ρωτοῦσε: «— Τί γλώσσα μιλάτε; τί θὰ ἀπαντοῦσαν; — «'Ε λ λ ε ν ι κ ᾶ, Ρ ο ῦ μ ι κ α» μοῦ λέει. . .

Φτάσαμε ἐπιτέλους στὸ Φωτικιάν, ποὺ ἡ ἐπίσημη ὀνομασία του εἶναι Ταστσιλάρκοι, στὸ χωριὸ τῶν Ὀφληῆδων φίλων μας. Κι ἐδῶ τὰ σπίτια εἶναι ἀραιοχτισμένα καὶ δὲ δίνουν ἐκ πρώτης ὄψεως μορφὴ χωριοῦ. Καλύτερα ὅμως νὰ μὴ μιλάμε γι’ αὐτὰ τὰ σπίτια. Εἶναι ἄθλια παραγκοειδῆ ξύλινα χτίσματα, ποὺ

7. Παρχάριν = βοσκότοπος σὲ ὄρεινὸ μέρος.

χρόνο με τὸ χρόνο καταρρέουν. Μοῦ παραπονέθηκε ὁ Τζεβντὲτ ὅτι οἱ γέροι τοῦ χωριοῦ τους εἶναι ὀπισθοδρομικοί. Οἱ νέοι θέλουν νὰ χτίσουν σπίτια πέτρινα, εὐπρεπισμένα, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἀφήνουν οἱ παλιοί. Γι' αὐτὸ τὰ χωριά τους μέρα με τὴ μέρα ἀφανίζονται καὶ οἱ νέοι τρέπονται στὰ ἀστικά κέντρα.

Τὸ μόνο ἀξιόλογο χτίσμα τοῦ χωριοῦ τους εἶναι τὸ σχολεῖο. Στέρεο, πέτρινο, εὐρύχωρο οἰκοδόμημα σὲ δεσπόζουσα θέση.

Μᾶς δείχνουν κάτι ἐρειπωμένα πέτρινα σπίτια. Εἶναι λένε τὰ πιὸ παλιὰ τοῦ χωριοῦ, προτοῦ ἀκόμα τουρκέψει, ἐδῶ καὶ 200 χρόνια. Τὸ ἓνα, τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ τὸ φωτογράφησα. Φαίνονται τὰ τζάκια του, στὸ ἰσόγειο καὶ στὸ ἐπάνω πάτωμα. Τὰ παράθυρα εἶναι μικρὰ ἀνοίγματα, ψηλά.

Πήγαμε στὸ σπίτι τοῦ Τζεβντὲτ καὶ μᾶς πρόσφερε τὸ ἀπαραίτητο τσαί. Ὁ Τζεβντὲτ ὅλος περηφάνεια μᾶς δείχνει τὰ βιβλία τῆς μικρῆς βιβλιοθήκης του, τὰ περιοδικὰ του. Τὸν ρωτῶ σὲ μιὰ στιγμή, τί γλώσσα μιλοῦν σπίτι του. Δηλαδή, πῶς συνεννοεῖται με τοὺς γονεῖς του, με τ' ἀδέρφια του. Μοῦ ἀπαντᾷ ὅτι μιλᾶνε «Ἐ λ λ ε ν ι κ ά», «Ρ ο ὄ μ ι κ α». Τὰ μορφωμένα ὅμως παιδιὰ, ὅταν τοὺς μιλοῦν οἱ γονεῖς τους «ἐλλενικά», ἀπὸ ἀντίδραση μιλᾶνε τούρκικα. Ρώτησα γιὰ τὰ τραγούδια τους. Μοῦ εἶπε ὅτι τραγουδοῦν καὶ ἐλληνικά καὶ τούρκικα.

Εἶναι ὅμως ἀργά καὶ πρέπει νὰ φύγουμε. Ἀφήνουμε τοὺς καλοὺς μας Ὁφλῆδες καὶ παίρνουμε τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ. Κατηφορίζομε στὸ σημεῖο ὅπου θὰ μᾶς πάρει τὸ αὐτοκίνητο.

Ὅσο πάει καὶ βραδυάζει. Καθὼς προχωροῦμε πρὸς τὸν παραλιακὸ δρόμο, γυρίζομε ἄλλη μιὰ φορὰ τὸ βλέμμα πρὸς τὰ πάνω, γιὰ νὰ συγκρατήσουμε τὸ θέαμα τῶν βουνῶν τοῦ Ὁφι, προτοῦ τὰ καλύψει ἡ αὐλαία τῆς νύχτας. . .

Νομίζω ὅτι, ὅσο εἶναι καιρὸς ἀκόμα, πρέπει νὰ ὀργανωθεῖ μιὰ ἐπιστημονικὴ ἀποστολὴ στὸν Ὁφι ἀπὸ γλωσσολόγους καὶ μουσικολόγους γιὰ τὴν ἀποθησαύριση τῶν «Μνημείων Λόγου» στὴ Ποντιακὴ διάλεκτο, ποὺ μιλιέται ἀκόμα ἀπὸ ντόπιους Τούρκους, στὴν Περιφέρεια αὐτῆ τοῦ Πόντου. Ὅπως διατηρεῖται ὁ ὀραῖος φυλετικὸς τύπος στοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, δὲν ἀποκλείεται νὰ διατηροῦνται καὶ γραμματικοὶ γλωσσικοὶ τύποι, ποὺ διέσωσαν οἱ ἐξωμότες Ὁφλῆδες. Ἀκόμα καὶ λαογραφικὸ ὕλικὸ θὰ μπορούσε νὰ μαζέψει ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ πάνω σὲ ἔθιμα ποὺ ἔχουν σχέση με τὸν Κύκλο τῆς Ζωῆς τοῦ Ἀνθρώπου (Γέννηση, Γάμο, Θάνατο), με τὴ Μαγεία καὶ Μαντικὴ, με τὴ Λαϊκὴ Μετεωρολογία.

Ἴσως νὰ ἦταν δύσκολο νὰ δοθεῖ ἄδεια ἀπὸ τὶς Τούρκικες ἀρχὲς σὲ Ἑλληνικὸ ἐπιστημονικὸ ἴδρυμα, δὲ θὰ ἀρνιόταν ὅμως νὰ τὴ δώσουν σὲ Γάλλους Ἑλληνιστές. Οἱ σχέσεις Τουρκίας καὶ Γαλλίας, ἦταν καὶ εἶναι, πάντα ἀγαθές. . .